

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦЯ

Лазуренко О. О.

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлена сучасними змінами суспільного розвитку, особистісних та соціальних вимог до системи професійної підготовки фахівця галузі охорони здоров'я та його готовності до підвищення кваліфікації в системі неперервної професійної освіти. Такий підхід обумовлює поглиблене вивчення значення професійного становлення фахівця впродовж професійної підготовки та всієї професійної діяльності.

Важливою метою української системи освіти є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості. Цієї мети можна досягти при умові організації навчально-виховного процесу з урахуванням сучасних досягнень науки, зокрема психолого-педагогічної теорії, розвитком у молоді творчих здібностей, формуванням навичок самоосвіти і самореалізації, підготовкою висококваліфікованих спеціалістів, здатних до професійного зростання.

Особливу роль у процесі розвитку особистості відіграє процес професійного становлення, пов'язаний зі змінами професійно-ціннісних орієнтацій, формуванням необхідних умінь і навичок, розвитком мотивації, накопиченням власного досвіду практичної діяльності тощо. Водночас, дослідження свідчать про те, що психологічні особливості професійного становлення потребують детального вивчення. Крім того, слід зазначити, що проблема професійного становлення лікаря є недостатньо дослідженою, як на теоретичному, так і емпіричному рівнях.

Наукова проблематика нашого дослідження розкриває питання професійної підготовки лікарів у вищих медичних закладах освіти, індивідуального професійного становлення, що передбачає формування професійно важливих компетенцій, індивідуальних властивостей та способів виконання професійних обов'язків у процесі професійного самоздійснення в умовах професійної освіти та діяльності.

Метою даного наукового доробку була спроба аналізу наукових досліджень з цієї проблеми, психолого-педагогічних засад становлення особистості студента-лікаря у вищій медичній школі у зв'язку з навчальною діяльністю та професійною спрямованістю, а також

етапів професійного розвитку та визначення психологічних особливостей та шляхів професіогенезу особистості лікаря.

Для досягнення поставленої мети та завдань було використано теоретичні методи наукових досліджень: вивчення, аналіз, порівняння та узагальнення науково-методичної, психолого-педагогічної літератури, державних стандартів освіти.

1. Професійне становлення як психологічна проблема

Проблема професійного розвитку, на нашу думку, розглядається як найголовніша сфера самореалізації особистості та розкриття особистісного потенціалу, адже професія постійно висуває нові вимоги до особистості фахівця, відтак, вкрай важливим є питання формування професійно досконалої особистості.

Проблема дослідження професійного розвитку знаходиться у постійному центрі уваги багатьох вчених, які визначають сутність та етапи професійного становлення (Є. Зеєр, Е. Климов, А. Маркова та ін.), психологічні особливості (А. Маркова, Л. Мітіна та ін.), психолого-педагогічні умови та чинники професійного розвитку особистості (Л. Мітіна, Л. Орбан, Л. Рибалко, О. Кокун та ін.), психологічні основи розвитку готовності до професійної діяльності (Н.О. Антонова), генезу професійної спрямованості (Н. Б. Іванцова), становлення професійної ідентичності (Н. Ю. Мельнік), психологічні механізми розвитку професіоналізму (К. Уршуля), процеси особистісного становлення на етапі професіоналізації (О.В. Чуйко) тощо. Досліджувалася проблема особистості як свідомого феномену, питання механізмів внутрішньої мотивації, що спонукають людину до діяльності (Г. Костюк, С. Максименко, Т. Титаренко та ін.), було здійснено аналіз кризи професійного самовизначення та ідентичності в становленні особистості (Ж. Вірна, Є. Зеєр, Є. Симанюк та ін.), вивчався вплив загальних та індивідуальних здібностей особистості на професійне самовизначення та становлення (Є. Климов, Н. Самоукіна та ін.), було розглянуто питання взаємозв'язку особистісного і професійного розвитку людини (Т. Буякас, Н. Пряжніков, Т. Соломка та ін.). Проблеми неперервної професійної освіти, підвищення кваліфікації фахівців та їх професійний розвиток теж активно вивчаються (Гудлед Дж., Зязюн І.А., Коваленко С.М., Кремень В. Г., Максименко С.Д., Титаренко І.О., Чалий О.В. та ін.), проте зазначимо, що питання професійного становлення лікарів, його етапів, саморегуляції професіогенезу є недостатньо вивченими і сьогодні.

Багато дослідників вивчають проблеми підвищення кваліфікації фахівців у системі неперервної професійної медичної освіти. Метою цих досліджень є створення відповідної бази професійного становлення лікарів.

Професійний розвиток лікарів спрямований на вдосконалення професійної практики впродовж усього періоду фахового функціонування. Загалом, дослідження професійного розвитку лікарів, підвищення їх кваліфікації висвітлюють знання та досвід лікарів, зміни у ставленні до власної діяльності, погляди на власну професійну діяльність, задоволеність від професійної діяльності та професійного розвитку тощо. В цілому, визначається кілька етапів професійного становлення: початок професійної діяльності, етап пристосування, перші 2-4 роки фахової діяльності, пов'язаний з накопиченням компетентностей та усвідомленням власного стилю діяльності та етап зрілості, що характеризується усвідомленням приналежності до медичної професії. Крім того, перші роки професійного розвитку характеризуються високим рівнем мотивації, відповідальністю щодо виконання професійних обов'язків, формуванням самовизначення фахівця. Інші періоди характеризуються розчаруванням та потребою у професійному зростанні.

Процеси усвідомлення, становлення й зміни рівня професійного розвитку особистості відбуваються починаючи з моменту зародження професійних інтересів людини і до моменту закінчення нею професійної діяльності. Відповідно, професіогенетичний підхід ґрунтується на вивченні закономірностей соціального і психологічного розвитку особистості фахівця на всіх етапах професійного життя. Відтак, професійно-особистісний розвиток дає можливість керувати процесом професійної придатності та професійного становлення особистості. Крім того, даний підхід орієнтований не лише на вивчення особливостей розвитку особистості і становлення професіонала, але й на психологічний аналіз існуючих процесів адаптації, саморегуляції тощо.

Разом з іншими дослідниками зазначеної проблеми, професійне становлення особистості ми розуміємо як певні етапи опанування обраною професією, що обумовлені не лише системою професійної освіти, фахової підготовки та специфікою практичної діяльності, а й індивідуально-психологічними властивостями особистості та особливостями саморегуляції власного професіогенезу¹. Наголошуємо, що професійне становлення залежить також від особистого досвіду людини. Серед особистісних складових професійного становлення фахівця, слід за іншими авторами, виділяємо: спрямованість особистості, яка характеризується системою домінуючих потреб, мотивів, відносин, ціннісних орієнтацій та установок; професійна компетентність – сукупність професійних знань, умінь, а також способів виконання професійної діяльності; професійно важливі якості – ті

---

¹ Лазуренко О. О. Проблема особистісно-професійного становлення майбутнього лікаря та шляхи її вирішення у практиці вищої медичної школи. *Психологічний часопис*. 2018. № 4 (14) С. 2–18.

психологічні якості особистості, що визначають продуктивність (якість, результативність та ін.) діяльності². Особливу роль у цьому процесі відіграють знання, професійні та особистісні характеристики, сформованість професійної ідентичності тощо. Зрозуміло, що кожен фахівець має власну освітню та професійну долю. Саме через це і існує велика варіативність індивідуального професійного розвитку.

Проте, можна прослідкувати чітко визначену послідовність власного професіогенезу, факторами якого є когнітивний розвиток особистості, соціальні, професійні умови її становлення. Переконані, що дослідження психологічних чинників професійного становлення особистості сприяють кращому розумінню шляхів підвищення кваліфікації фахівців.

У структурі проблеми професійного самовизначення (за О.І. Вітковською) виділяють три головні компоненти: проблему самореалізації; проблему вибору і проблему адаптації. Розв'язання проблеми самореалізації здійснюється особистістю шляхом самопізнання і саморозуміння, усвідомлення своєї «реалізаційної спрямованості» і проектування її на сфери професійної діяльності. Свідомий вибір здійснюється особистістю самостійно у результаті формування ціннісної вихідної позиції і розв'язання мотиваційних протиріч. Адаптивний аспект проблеми професійного самовизначення полягає у процесах узгодження всіх елементів індивідуальної профорієнтаційної ситуації: ціннісно-сміслові структури особистості, її здібностей і потреб, актуальних процесів її розвитку, обставин і ситуації, які охоплюють як соціальне середовище у цілому, так і існуючу професійну структуру.

Як бачимо, дослідники надають великого значення психологічним особливостям самоактуалізації та самореалізації особистості, вивчення яких необхідне, на нашу думку, для забезпечення ефективних умов повноцінного становлення особистості фахівця. Саме через це, переконані, саморегуляція особистості – одна з важливих заporук успішної діяльності та важлива складова професійного становлення фахівця.

У центрі проявів саморегуляції особистості – система «Я», що формується під впливом життєвих вражень і самосвідомості. Саморегуляція була завжди предметом дослідження багатьох вчених, проте розглядалась із різних сторін та під різним кутом. В цілому, можна зазначити, що саморегуляція є інтегративною властивістю особистості, яка об'єднує інтелектуальні, мотиваційні, емоційно-вольові властивості особистості, соціальні та психологічні прояви свідомості та самосвідомості. В контексті нашого дослідження рибимо

---

² Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: монографія. Київ, 2012. 200 с.

акцент на тому, що саморегуляція професійного становлення фахівця здійснюється як процес реалізації основних регуляторних процесів, за допомогою яких особистість координує свої психологічні ресурси для досягнення своїх професійних цілей.

Одним з найважливіших аспектів професійного розвитку особистості, її самореалізації, є свідоме планування власного професійного розвитку. Важливою є рефлексивна підтримка професійного становлення майбутнього фахівця. Відомо, що в процесі професійної підготовки уявлення про обрану професію починає опосередковуватися необхідністю включення в активну практичну діяльність, формування себе як професіонала. На цьому етапі починає складатися образ «Я-професійне», себе у професії, актуалізується криза професійної ідентичності, відбувається формування необхідних професійних компетентностей, формується професійна самоідентичність. На підставі теоретичного аналізу ми дійшли висновку, що самоідентифікація є особистісним утворенням, домінантою якого є особистісна усвідомленість.

Професійна рефлексія – це не просто знання або розуміння фахівцями самих себе, але й процес усвідомлення професійної діяльності, професійного становлення. Оптимальний рівень професійної рефлексії забезпечує ефективність професіогенезу, дозволяє мати адекватну самооцінку, впевненість у собі тощо. Професійна рефлексія дозволяє сформувати у фахівців здатність до проектування, прогнозування свого професійного становлення.

Від того, як відбувається диференціація вже сформованих і детермінація нових ціннісних орієнтацій та установок залежить напрямок і специфіка реалізації власного професіогенезу особистості.

Отже, огляд наукових досліджень проблем професійного становлення та неперервної професійної освіти розглядається як найголовніша сфера самореалізації особистості та розкриття особистісного потенціалу, адже професія постійно висуває нові вимоги до особистості фахівця, і дає всі підстави визначити специфічні психолого-педагогічні умови сприяння організації неперервної професійної освіти лікаря.

2. Психологічні особливості та психолого-педагогічні засади професійного становлення лікаря

Одним із головних завдань вищої медичної школи є підготовка таких фахівців, які могли б успішно займатися професійною діяльністю у сучасних соціально-економічних умовах розвитку нашого суспільства. Це передбачає не лише підготовку (і перепідготовку) спеціалістів відповідного профілю та рівня, задоволення потреб особистості у поглибленні та розширенні освіти, а й формування професійної самоосвіти з урахуванням їхньої особистісної спрямованості.

Як відомо, розвиток психологічних та особистісних новоутворень, формування позитивного внутрішнього потенціалу відбувається у процесі провідної діяльності. Тому одним із важливих завдань вищої медичної школи є створення умов для професійного становлення особистості студента-лікаря у процесі оволодіння майбутньої професією. Цієї мети можна досягти за умови організації навчально-виховного процесу з урахуванням сучасних досягнень науки, зокрема психолого-педагогічної теорії. Отже, логічно постає питання – що потрібно закласти в особистість, як виховувати її та як впливати на неї, які психологічні та педагогічні підходи можна знайти, щоб у майбутньому отримати не лише повноцінного лікаря, а й професійного фахівця. Отже, висококваліфікований лікар-професіонал не може сформуватись без відповідної психологічної підготовки, оскільки саме психологічна готовність є визначальним показником практичної діяльності медичного працівника.

У навчальних планах вузівської підготовки лікаря передбачені різні дисципліни, освоєння яких, до речі, відводиться значна увага. І це логічно. Поглиблення та диференціації вимагає і психологічна підготовка, без оволодіння системи знань якої неможливо навчити майбутнього лікаря вмінню “читати” психологію хворої людини, а основне – призначати необхідні для кінцевого ефекту щоденні лікувально-діагностичні та лікувально-профілактичні заходи.

З цією метою вже нині слід провести ретельну корекцію змісту навчання, вивчити можливості інтеграції та інтенсифікації викладання, питання розумового навантаження та перенавантаження студентів, раціонального поєднання різних дидактичних підходів: індивідуалізації, диференціації, алгоритмізації навчання, технізації навчального процесу, проблемності викладання, розвитку професійного організації поглибленої самостійної роботи студентів тощо. Разом з цим, на наше глибоке переконання, необхідно проаналізувати ефективність існуючих методик проведення практичних, лабораторних та семінарських занять, від чогось відмовитись, а краще поширити, удосконаливши їх оптимальні структури щодо програмно-цільових установок підготовки лікарів різних профілів. Логічним вважаємо запровадження нових спецкурсів або спецсемінірів, вибіркового дисциплін (скажімо, такі як «Психологія емоцій», «Стратегії формування емоційної компетентності», «Психологія життєвих криз особистості», «Мова професійного спілкування лікаря», «Комунікативні навички лікаря», «Психіка та здоров'я людини», «Ментальне здоров'я учасників освітнього процесу» та ін.), що пов'язані, у тому числі, із засвоєнням основних закономірностей функціонування психіки та свідомості людини, психічних процесів,

індивідуальних властивостей, їх впливом на стан її здоров'я, власний професіогенез тощо. Все це сприяло б повноцінному формуванню особистості лікаря та розвитку у нього психологічної компетентності, виговлення звичок аналізувати психічний стан пацієнта, орієнтуватися в особливостях психіки та поведінки при різних психічних та соматичних захворюваннях, застосовувати закономірності сприйняття, використовувати засоби, що сприяють залученню, утриманню та концентрації уваги, визначати характер емоційних переживань за зовнішніми проявами (виразом обличчя, мімікою, жестами тощо). А це, у свою чергу, допомагало в майбутньому правильно встановити діагноз, провести психодіагностичне обстеження та призначити необхідне лікування чи психокорекцію.

При підготовці фахівців-медиків, слід враховувати і те, що невід'ємною частиною їхньої професійної діяльності, іміджу і, зрештою, успіху є комунікативна культура професійного спілкування, яке передбачає не лише використання емоційних способів самовираження, а й визначення характеру емоційних переживань, зокрема, із зовнішніх проявів. Таким чином, весь дидактико-виховний процес у медичному навчальному закладі має бути спрямований на підготовку фахівців, які поєднують науковий світогляд з високим професіоналізмом, творчими здібностями³ та загальнолюдськими морально-етичними якостями.

Молоді люди повинні мати якнайповніше уявлення про специфіку своєї професії – чи зможе майбутній фахівець нести людям добро, чи любить він людей, чи готовий щодня стикатися з людськими нещастями та не озлобитися при цьому. Основою професії є, як відомо, покликання – органічне об'єднання моральних якостей особистості майбутнього спеціаліста, зокрема рівня моральності, тактовності, уважності, спостережливості, витримки, доброти, сили волі, емпатії з його здібностями. І якщо людина обирає професію медичного працівника свідомо, відповідно до своїх покликань і якостей особистості, вона не буде морально важка для неї, принесе радість і користь їй, її клієнтам та суспільству⁴.

Система підготовки медичних фахівців (лікарів-психологів, зокрема) має включати розгляд спеціальних психологічних дисциплін, серед яких загальна психологія, психологія особистості, психологія спілкування, вікова психологія, психофізіологія, медична психологія і т.п. Цей комплекс дисциплін спрямований не тільки на виховання

---

³ Кузнецов Ю. Концепція розвитку активності майбутніх фахівців. Інформаційний вісник АН ВШ України. № 3 (36). Київ, 2003.

⁴ Павлишин О. Деякі проблемні аспекти становлення та розвитку вищої освіти в Україні. *Наука і освіта* : Зб. наук.праць. Київ, 2003.

у студентів високої медичної культури та етики лікаря, а й на засвоєння ними основних психологічних категорій, закономірностей психології хворої людини, психології лікаря (медичного працівника), психології повсякденного спілкування лікаря з хворим; вчення про психосоматичні та соматопсихічні впливи, про особистісно-типологічні (темперамент, характер) та емоційно-вольові особливості; психологічної компетентності фахівця.

Специфічна побудова занять у вищій медичній школі створює умови для розвитку активної, професійно-компетентної та саморозвивальної особистості, для становлення фахівця як суб'єкта навчально-професійної діяльності. Цьому сприяє таке навчання, яке має базуватися та розроблятися в руслі особистісно-діяльнісного та компетентнісного підходу, яке передбачає, що всі психічні процеси, стани та властивості особистості залежать від індивідуального та суспільного буття людини. А це, у свою чергу, вимагає, щоб у центрі навчання знаходилися ті, хто навчається, зі своїми мотивами, цілями, неповторністю психічної ідентифікації тощо.

Було б доцільною, на наш погляд, під час перевірки здатності молодій людині присвятити себе медицині запровадити на початку навчання діагностику особливостей особистісної спрямованості студентів. Встановлено, що інтерес до навчання у медичному навчальному закладі ще не визначає сформованість людини до майбутньої професійної діяльності. Тобто ці ще різні сфери інтересів і визначаються різними суб'єктами діяльності, а значить – і різними психологічними параметрами.

Природно припустити, як і позитивні якості особистості медичного працівника не виникають власними силами, а мають передісторію розвитку та формування як закономірний результат цілеспрямованого навчання та виховання у вищих медичних навчальних закладах. Немає сумнівів, що у недалекому майбутньому вибір професій здійснюватиметься на науковій основі. Сьогодні, на жаль, країна перенасичується лікарями, які часто зовсім не впевнені у можливості влаштуватися працювати за фахом. Як результат – зниження освітньої мотивації студентів та відповідне загальне погіршення їх підготовки.⁵

Загалом, психологічна підготовка лікаря – справа непроста і потребує серйозного ставлення викладачів до студентів як дорослих та свідомих людей, які вже мають свої певні звички, погляди, смак, які, щоправда, можна певним чином ще корегувати з метою підготовки справжнього спеціаліста. Крім того, професійне становлення

---

⁵ Павлишин О. Деякі проблемні аспекти становлення та розвитку вищої освіти в Україні. Наука і освіта: 36. наук.праць. Київ, 2003.

особистості лікаря, з нашої точки зору, тривалий процес, який має на меті розвиток професіоналізму, передбачає формування професійно важливих компетенцій, індивідуальних властивостей та способів виконання професійних обов'язків у процесі професійного самоздійснення в умовах професійної освіти та діяльності. Професіогенез неможливий без активності та участі особистості фахівця, а тому формування складових саморегуляції особистості лікаря є умовою для професійного самоздійснення. І роль при цьому психології важко переоцінити.

Аналіз досліджень психологічних особливостей особистісного та професійного становлення лікаря свідчить про те, що в період професійної підготовки фахівець переживає кризу професійної ідентичності, що актуалізує кризу особистісної ідентичності.

Вважаємо, що впровадження у процес професійної підготовки лікарів програми психологічного супроводу особистісного і професійного становлення сприятиме не лише самовизначенню майбутніх лікарів у професії, а й досягненню статусу особистісної і професійної ідентичності. Психологічні заходи мають забезпечувати розвиток самосвідомості, рефлексії, самоаналізу, умінь міжособистісної взаємодії.

ВИСНОВКИ

1. Професійне становлення розуміємо як формування професійної спрямованості, компетентності, професійних властивостей, готовність до професійного розвитку відповідно до індивідуально-психологічних особливостей фахівця.

2. Професійне становлення виявляється у розвитку його особистості та індивідуальності за рахунок набуття професіоналізму і формування індивідуального стилю професійної діяльності.

3. Підготовка та професійне становлення лікаря неможливі без урахування основних положень компетентнісного підходу і вимагає від особистості усвідомлення індивідуально-психологічних особливостей, професійно важливих якостей та ототожнення себе із професією, адже професійний контекст формує підґрунтя для реалізації особистісних психологічних тенденцій становлення особистості фахівця.

4. Специфічна побудова занять у вищій медичній школі створює умови для розвитку активної, професійно-компетентної та саморозвивальної особистості, для становлення фахівця як суб'єкта навчально-професійної діяльності.

5. Процес психологічного становлення особистості в процесі професійної підготовки залежить від інтеграції психологічних особливостей його особистісного та професійного становлення.

6. Розвиток психологічних та особистісних новоутворень, формування позитивного внутрішнього потенціалу відбувається у процесі провідної діяльності та індивідуального професійного розвитку.

7. Впровадження у процес професійної підготовки лікарів програми психологічного супроводу особистісного і професійного становлення сприятиме не лише самовизначенню майбутніх лікарів у професії, а й досягненню статусу особистісної і професійної ідентичності.

8. Вивчення суті процесу професійного розвитку лікаря сприятиме розвитку науки про неперервну професійну освіту лікарів в Україні та матиме практичне застосування в процесі реформування системи неперервної професійної медичної освіти та підвищення кваліфікації лікарів.

АНОТАЦІЯ

На сучасному етапі розбудови системи вищої медичної освіти виникла потреба суспільства у освічених, компетентних фахівцях нового формату, які вміють швидко реагувати на зміни в професійному середовищі та самостійно навчатись протягом усього життя.

Проблема професійного розвитку розглядається як найголовніша сфера самореалізації особистості та розкриття особистісного потенціалу, адже професія постійно висуває нові вимоги до особистості фахівця, відтак, вкрай важливим є питання формування професійно-досконалої особистості.

Проблема професійного становлення лікаря є недостатньо дослідженою. Про теоретичну недослідженість свідчить розмаїття понять у психологічних дослідженнях з даного питання, таких як «професійний розвиток», «професійне становлення», «особистісно-професійний розвиток» та інші.

Професійне становлення виявляється у розвитку його особистості та індивідуальності за рахунок набуття професіоналізму і формування індивідуального стилю професійної діяльності.

Професійний розвиток, зокрема саморозвиток, тісно пов'язаний з особистісним розвитком. У цьому контексті актуальною є проблема створення умов для професійного саморозвитку майбутніх фахівців.

Мотиви професійної діяльності є вкрай важливою детермінантою професійного розвитку особистості.

Специфічна побудова занять у вищій медичній школі створює умови для розвитку активної, професійно-компетентної та саморозвивальної особистості, для становлення фахівця як суб'єкта навчально-професійної діяльності. Цьому сприяє таке навчання, яке має базуватися та розроблятися в руслі особистісно-діяльнісного та

компетентнісного підходу, яке передбачає, що всі психічні процеси, стани та властивості особистості залежать від індивідуального та суспільного буття людини.

Серед системи психолого-педагогічних умов професійного становлення, індивідуального професійного саморозвитку виділяємо орієнтацію процесу навчання на формування мотиваційної спрямованості фахівці на самоактуалізацію в професійній діяльності; а також збагачення змісту навчання системою психологічних понять і концепцій, що орієнтують майбутніх фахівців на рефлексію, самопроєктування, самоздійснення, саморозвиток у сфері професійно-значимих якостей особистості, саморегуляцію власного професіогенезу.

Психологічний супровід професійного становлення лікаря на різних етап професійної підготовки сприятиме розвитку самосвідомості, рефлексії, самоаналізу, забезпечуватиме формування навичок міжособистісної взаємодії у лікувально-діагностичному процесі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гордієнко В. І. Розвиток особистості в процесі професіоналізації: професіогенез особистості. Психологія праці та професійної підготовки особистості : навч. посібник / за ред. П. С. Перепелиці, В. В. Рибалки. Хмельницький, 2001. С. 48–67.
2. Задорожна О. М. Готовність до свідомого професійного вибору як соціально-психологічної проблеми. *Психологічні перспективи*, 2013. Вип. 21. С. 58–70.
3. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: монографія. Київ, 2012. 200 с.
4. Кузнецов Ю. Концепція розвитку активності майбутніх фахівців. *Інформаційний вісник АН ВШ України*. № 3 (36). Київ, 2003.
5. Лазуренко О. О. Проблема особистісно-професійного становлення майбутнього лікаря та шляхи її вирішення у практиці вищої медичної школи. *Психологічний часопис*. 2018. № 4 (14) С. 2–18.
6. Лазуренко О. О. Проблема саморегуляції та професійного самоздійснення особистості фахівця. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 3. С. 34–39.
7. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості. Київ, 2006. 240 с.
8. Мельник А. Деякі питання професійної підготовки фахівців медичного профілю у контексті сучасних інтеграційних процесів. *Вісник Львівського університету. Серія «Педагогіка»*. 2010. Вип. 26. С. 34–40.

9. Павлишин О. Деякі проблемні аспекти становлення та розвитку вищої освіти в Україні. *Наука і освіта* : Зб. наук.праць. Київ, 2003.

Information about the author:

Lazurenko Olena Oleksiivna,

Ph. D. in Psychology, Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor at the Department of General
and Medical Psychology

Institute of Postgraduate Education
Bogomolets National Medical University
13, Shevchenka Blvd, Kyiv, 01601, Ukraine

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-444-3-5>

ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ МІЛІТАРНОЇ ПОСТТРАВМІВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Лукомська С. О.

ВСТУП

Посттравматичний стрес завжди зумовлений травмою, а не індивідуальними особливостями людини, її вродженою чи набутою схильністю до травматизації. Крім того існують три додаткові ризики для ПТС/Р. По-перше, не лише безпосередній досвід події може бути травматичним і призвести до посттравматичного стресового розладу, але й свідок події може мати такі ж самі наслідки. По-друге, існує низка доказів того, що травма, яка загрожує життю як наслідок зумисних дій іншої людини є більш патологічною, ніж травма, яку можна вважати випадковою. І по-третє, переконання щодо (1) світу та (2) наших стосунків з іншими також є центральними для розвитку ПТС. Наша мета полягає в тому, щоб проілюструвати логіку розширення розуміння травми та обґрунтувати підхід, за яким враховані її соціальні виміри, зокрема у контексті актуальної нині мілітарної ідентичності.

Ми наголошуємо. По-перше, загально визнано, що травма може бути пережита опосередковано, через соціальні зв'язки з іншими людьми (травмівний досвід члена сім'ї чи близького друга, травма свідка, хронічна травма представників деяких професій – військових, судмедекспертів, останні часто наголошують, що попри спокійне ставлення до смерті, робити розтин дітям їм завжди психологічно